

enyhülésellenes erők tevékenységének ismertetésére is. Itt nemcsak az Egyesült Államokban mutatkozó tendenciákra hívják fel a figyelmet, hanem a Kínai Népköztársaság politikájára is, amelyről megállapítják, hogy az egyetlen olyan külpolitika, amely a háború elkerülhetlenségét hirdeti. A Varsói Szerződés, bár európai szervezet, mégsem hagyhatja figyelmen kívül azt a háborús veszélyt, amelyet Kína jelent (gondoljunk pl. a Vietnam elleni agresszióra).

A könyv negyedik, s egyben utolsó fejezete rövid áttekintést ad a szervezethez tartozó tagállamok fegyveres erőiről. A könyv jellegéből következően az egyes hadseregek leírása nélkülözi a túlságos egyenítést, kizárólag a koalíció egészének szempontjából adódó különbségek vannak kidomborítva. Ez elsősorban katonaföldrajzi különbségeket jelent, ami azonban olyannyira naprakész, hogy Bulgária

stratégiai helyzetének leírásánál még a legutóbbi iráni eseményeket is említi. Kétségtelen azonban, hogy az a megszorítás, amely a tartalomból fakad nem engedi meg, hogy a jellemzések színesek és egyéniek legyenek. Az igazság az, hogy néhány adat kivételével a hadseregek jellemzése helyettesíthető lenne egymással. Talán ki lehetett volna térni például a katonai nevelés történelmi példaképeire, vagyis olyan területekre, amelyek jobban kötődnek a nemzeti tradíciókhoz. Meglepő azonban, hogy a könyv végén lévő fényképmellékletből kimaradt az egyes tagországok hadseregeinek egyenruhája.

Mindezzel együtt a kötet hasznos és érdekes olvasmány mindazok számára, akik a legutolsó évek és évtizedek története iránt érdeklődnek.

Oláh Zsigmond

HERENCSÁR LAJOS

KÉT FRONT KÖZÖTT

(Kossuth Könyvkiadó—Zrinyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980. 292. o.)

Herencsár Lajos könyve műfaját tekintve visszaemlékezés. Egy szlovákiai faluból, Peredről (ma Tešedikovo) elindult gazdasági cseléd életútjának „történelmi ívét” mutatja be. A szerző szépírói érzékkel, a visszaemlékezésekben is ritka szép stílusban, ízes magyarsággal, megkapó tájleírásokkal és ugyanakkor egy krónikás tárgyilagosságával eleveníti fel élete eseményeit. Olyan meggyőző erővel, hogy élményei túllépik a magánélet határait és az olvasók többsége — nem csak kortársai! — vele együtt „éli át” a történeteket, az ifjúkor útkeresését, bizonytalanságát éppúgy, mint a történelem sodrásában válaszütt elé állított felnőtt döntéseit.

A szerző nem szociológus. Könyvéből mégis sok szociológiai munkánál tisztábban, és mélyebben ismerhetjük meg az 1930-as évek Csehszlovákiáját jellemző társadalmi összefüggéseket, politikai mozgalmakat, a „nagy politika” visszatükröződését egy nemzetiségi vidék, egy falu lakóinak életében és gondolatvilágában. Ezzel a háttérrel számol be az 1938-as „visszacsatolás” tudati és érzelmi hatásáról, a szlovákiai magyarság kezdeti

örömről és a horthysta megszállás megismeréséből fakadó csalódásáról, a társadalmi függés egy új félelemérzetének kialakulásáról.

Herencsár Lajost az állampolgári kötelesség tudata hatja át, amikor behívót kap a Horthy-hadseregbe. Gondolatait és érzéseit azok az áttételes, de alapvetően pozitív tapasztalatok vezérlik, melyek a Csehszlovák Köztársaság hadseregében szolgált fivérétlől származtak. Fogadtatása a hadseregben azonban megrendíti jóhiszeműségét. Érthetetlen számára, miért kell neki, a felvidékinak „bizonyítania” magyar hazafiságát. A sűrűsödő tapasztalatok alapján realisan és *belülről* képes ítéletet mondani a magyar ellenforradalmi rendszer hadseregében uralkodó állapotokról. Elkerüli a kézenfekvő lehetőséget, hogy elítélő jelzőkre bízva a bakák kiszolgáltatottságának, az embertelen bánásmódnak a leleplezését.

A szerző 1942 februárjában, a 22. gyalogezred II. zászlóalja 6. századának bakaként készül fel a harctéri feladatokra és a 2. magyar hadsereg felkerül ki a keleti arcvonalra. Mit él át? Hosszú meneteléseket, rövid pihenőket, riadó-

megtorpanásokat, partizánellenes rohamokat partizánveszély nélkül, nagy támadásokat, mikor a magyar tüzérség a magyar gyalogosokra zúdítja gyilkos tüzét — minderről az emberek tragikus helyzetekben megnyilvánuló ösztönös iróniájával számol be, tolmácsolva sok ezer magyar katona érzéseit is. Ebben a helyzetben teszi fel a kérdést: mit keres itt, orosz földön? És az egész helyzetkép, az újra átélés biznysága erősíti, hogy valóban ott, a hevenyészett lövészárók sáros földjét markolászva is feltette a kérdést, nemcsak írás közben 1980-ban!

Míg a horthysta napiparancsok hősi halottakról szólnak, a szent küldetésről, Európa megvédéséről, Herencsár Lajos azt látja, hogy körülötte értelmetlenül pusztulnak az emberek, nemzedéke színe-virága. Tapasztalja, hogy az ukrán és az orosz emberek éppen olyanok, mint ő, mint a perediek többsége és jogos a gyűlöletük a betolakodók iránt. A szovjet emberek, a szovjet katonák valóban az otthonukat védik, hazai földön, hősi elszántással szállnak szembe az agresszorokkal — köztük a horthysta csapatokkal is.

A 2. magyar hadsereg történetéről, doni felvonulásáról és vereségéről már sok írás jelent meg. Herencsár Lajos újat és forrásértékűt abban ad, hogy egy közkatona tapasztalásait írja le, és egy raj sorában, mint csepp a tengerben, a 2. magyar hadsereg egész állapotát tükröztetik vissza. Így mutatja be a horthysta katonapolitikát, hadvezetést „alulnézetben”.

1942 augusztusában élete nagy fordulata következik be. Alegységét ismét harcba vetik és ennek során légnyomás éri a szerzőt. A senki földjén tér magához és elindul „előre”, ahol a szovjet arcvonalat sejtli. Találkozik a szovjet katonákkal, akik barátságosan nézegetik, a lakosokkal, akik enni és inni adnak a hadifogolynak. Közben kézről kézre adva kísérik hátra. Ez a hátra azonban nem mélységi távolodás az arcvonaltól, hanem párhuzamos haladást jelent azzal, a Don folyó túlsó partja mentén. Találkozik Ilés Bélával és észre sem veszi, már újra „szolgál”, sajátjának érzett és vallott ügy érdekében. Rölapokat ír, hangosbemondón szól volt katonatársaihoz, úzen a peredieknek, a rajbélieknek, hogy él, átjutott a „túlsó” oldalra és kövessék példáját. Megható tény, hogy egy hét múlva Csernyik László cipész, rajbéli társa éppen a Herencsár által írott röplappal a zsebében jött át a szovjet csapatokhoz.

Találó a könyv címe. Valóban két front, azaz két arcvonal között, a „senki szigetén” végezte politikai felvilágosító tevékenységét számos magyar frontpropagandista, közöttük Herencsár Lajos is.

Szemben velük azok a magyar katonák lapultak a lövészárkokban, akiket igazságtalan ügyért hajszolt az ellenforradalmi rendszer a harcra. Katonák, akiknek a többsége tudatilag és érzelmileg is „két front között” élt, különösen 1943—1944-ben. Még erősen tartották őket a nacionalizmus, a sovinizmus, a szovjetellenesség által táplált hamis nemzeti tudat bilincsei, ám a keserű tapasztalások mindinkább mélyítették bennük a kételyeket is. És senki jobban náluk nem ismerhette a hamis eszmék benító erejét, mint azok a frontpropagandisták, akik nemrégén még maguk is „odaát” voltak. Ezért tudta Herencsár Lajos is oly meggyőzően, őszintén és egyszerű szavakkal leírni, vagy elmondani önmaga ébredését és az igazság felismerését.

Ez a könyv forrásértékű ismereteket nyújt a történeszeknek is, főként a magyar antifasiszta hadifogolymozgalom belső világáról, azokról a parázs vitákról, személyes politikai ellentétekről, melyek számos kérdésben megnyilvánultak a krasznogorszki táborban és másutt. Értékes adalékokkal gazdagítja ismereteinket az antifasiszta iskolákról. Megelevenedik és testet ölt az ismert életrajzi adat: antifasiszta iskolát végzett X. Y. Krasznogorszkban vagy másutt. Herencsár ezt is *belülről* ismerteti meg az olvasóval. Bemutatja az iskolát, az ott zajló életet, a kibontakozó eszmei-politikai vitákat, a magyar nép történelmének osztályszempontú értékelését, az egész léggört, amely a többségükben politikailag is a túloldalról érkezett hadifoglyokat eszmeileg-emberileg formálta.

Emberi oldaláról mutatja be és gazdagítja az olvasó ismereteit a frontpropaganda-munkáról is. 1944. április 7-én, több társával együtt Herencsár Lajos Moszkvába, majd egyenesen az arcvonalra kerül. Előbb az 1. Ukrán Front parancsnokságán, majd a 7. ezred 2. zászlóalj arcvonalszakaszán, Bogdanov felderítő százados mellett dolgozik. „Vele szemben” az 1. magyar hadsereg katonái, közöttük sok ismerőse, állanak. A szerző a senki szigetén, sokszor golyózáporban szól hozzájuk, igaz és őszinte szóval beszél arról a hazafiságról, amely valóban a nemzet, a nép érdekeit szolgálja.

Herencsár Lajos egyike azoknak a magyaroknak, akik a szovjet hadsereg Magyarországra érkezése előtt tájékoztatókat tartottak a szovjet alegységparancsnokok részére, ismertették velük a magyar történelmet, szabadságharcos hagyományainkat, a magyar népszokásokat, sőt, a szerző az egyik egységnél még magyar nyelvtanfolyamot is vezetett.

A „Két front között” című könyv kiemelkedik műfaj-társai sorából, társadal-

mi küldetést teljesít. Hozzjárul ahhoz, hogy jobban, mélyebben megismerjük a második világháború alatti szovjet—magyar emberi kapcsolatokat, megértsük azokat a körülményeket és problémákat, melyek befolyással voltak a magyar frontpropagandisták munkájára, akik szovjet, lengyel, csehszlovák és magyar földön a politikai meggyőzés, az erkölcsi nevelés békés eszközeivel és módszerei-

vel vették ki a részüket a fasiszmissal vívott élet-halál küzdelemből.

Herencsár Lajos könyve méltán váltotta ki a társadalmi érdeklődést és elismerést. Munkája értékei vitathatatlanok és nem halványítják azok a pontatlanságok, tévedések sem, melyeket gondosabb szerkesztői és lektori odafigyeléssel el lehetett volna kerülni.

Godó Ágnes

FEGYVERREL A HAZÁÉRT Magyar ellenállási és partizánharcok a második világháború idején

(Kossuth Könyvkiadó—Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980. 295 o.)

A magyar ellenállási és partizánharcok irodalma felszabadulásunk 35 éves jubileuma tiszteletére jól szerkesztett, jelentős tudományos művel gazdagodott. A Magyar Partizán Szövetség és a könyv szerkesztői (Dombrádi Lóránd és Nagy Gábor) a munkával több célt kívántak megvalósítani: egyrészt az újabb kutatási eredményeket is felhasználva szintézist adni a téma iránt érdeklődő olvasóknak és a kutatóknak, másrészt segíteni a pedagógusok hazafias-nevelő munkáját, a történelemtanítást és a helytörténeti kutatásokat.

A könyv tíz tanulmányt tartalmaz. Ezek átfogó képet adnak a fasiszmus ellen küzdő magyar ellenálló csoportok, a különböző partizánegységek történetéről, bemutatják hol és hogyan küzdöttek magyarok saját hazájukban és Európa számos országában a népek szabadságáért, s hogy miért nem volt lehetőség nagyobb méretű fegyveres ellenállás szervezésére akkor, amikor a fasiszmissal szemben álló haladó gondolkodású emberek Európa szinte minden leigázott országában, sokszor még reménytelennek látszó helyzetekben is, fegyverrel harcoltak a fasiszta megszállók ellen.

A könyv megérteti, hogy a hivatalos politikai frázisok hogyan mérgezték meg a közgondolkodást, a Csonka-Magyarországot sirató „bűsmagyarok” miért kiáltották ki messiásnak az országgyarapító vezért, s a nemzet „talajgyökereit” pusztítóknak azokat, akik a marxizmus eszméivel felvértezve világosan látták a népek szabadságának útját. A leghaladóbb polgári rétegek még az utolsó órákban is vonakodtak a Vörös Hadsereggel való

együttműködéstől, féltették hazájuk évszázadokkal elmaradott feudális rendjét. A Kommunisták Magyarországi Pártja, a Béképárt és az általa vezetett erők voltak csak képesek szervezeten, határozottan és a végéig ismeretében az élet-halálharc vezetésére.

A könyv előszavában Fehér Lajos hangsúlyozza, hogy „a magyar partizánok harca — létszámukat tekintve — idehaza és külföldön katonai értelemben nem volt nagy jelentőségű. Politikai-erkölcsi szempontból számunkra mégis nagy értékű.” Horthy fasiszta rendszere, amelylyel szemben az ellenállók hazai korszakmú, de elszánt csoportja küzdött, antidemokratikus, elnyomó, jól megszervezett, kegyetlen rendszer volt. A magyarországi ellenállás következetes harcosai a kommunista párt kipróbált tagjai voltak, akik készek voltak életüket is áldozni az igazságos harc győzelméért. A magyar antifasiszta mozgalom egyik sajátos vonása, hogy a külföldi országokban küzdő magyar fegyveres antifasiszták száma — mintegy nyolcezer fő — felülmúlta az itthoni partizánmozgalomban részt vevők számát. A hadtörténeteszek adatai alapján Magyarország akkori területén 38 különböző erejű és jellegű partizánecsoporthoz tartoztak. A résztvevők száma kb. 6000—6500 fő volt. Az eddig megjelent számos munka után a most megjelent tanulmánykötet mondja ki először azt a fontos megállapítást, hogy a passzív népi ellenállásnak is megvolt a maga történelmi jelentősége és szerepe magyar földön. Hatása a háború befejező szakaszában sokkal nagyobb volt, mint ahogy eddig azt elismertük.